

Paula Karhunen

KUKA ON NÄYTTÄMÖTAITEILIJ?
Näyttämötaiteilijatutkimuksen lähtökohtia

*Taiteen keskus toimikunta
Tutkimus- ja julkaisuyksikkö
1991*

© Paula Karhunen ja taiteen keskustoimikunta 1991

Taitto: Paula Karhunen
Kansi: Jukka Urho

ISBN 951-47-4649-X
ISSN 0788-5318

Taiteen keskustoimikunta
Helsinki 1991

SISÄLLYS

TAITEILIJAN TUTKIMISESTA.....	1
Miksi tutkia taiteilijaa?	2
Miten tutkia taiteilijaa?.....	3
NÄYTTÄMÖTAITEILIJATUTKIMUS.....	3
MUUT TAITEILIJOITA KÄSITTELEVÄT TUTKIMUKSET.....	5
NÄYTTÄMÖTAITEILIJATUTKIMUKSEN TUTKIMUSJOUKON VALINTAKRITEERIT	6
Ammattikoulutus	8
Liiton jäsenyys	11
Apuraha- ja taiteilijaeläkerekisteri	12
Teatterimatrikkeli.....	13
NÄYTTÄMÖTAITEILIJOIDEN AMMATTIJAKAUMA	14
ASETELMA- JA TAULUKKOLUETTELO.....	16
LÄHDELUETTELO	17

TAITEILIJAN TUTKIMISESTA

Taiteilijatutkimuksessa ensimmäisenä tehtävänä on määrittellä tutkimuskohde. Kuka on taiteilija, miten tutkimusjoukko identifioidaan?¹ Taiteilijan määrittämisen ongelma liittyy myös keskeiseen taiteenfilosofiseen ongelmaan taideteoksen tunnistamisesta ja taiteeksi luokittelun perusteista². Taiteen ja taiteilijan määrittelyyn ja arvottamiseen vaikuttavat historialliset ja yhteiskunnalliset tekijät. Taiteelle voidaan antaa joitakin tuntomerkkejä, jotka kuitenkin voivat muuttua eri aikakausina. Taidemaailma on itse määritellyt taiteen kolmen perusolettamuksen varaan. Nämä oletukset ovat, että taideteos on uniikki, että taideteos on yhden tekijän (creator) tekemä ja että taiteilijan nerous ilmenee taideteoksen (work of art) kautta. Läntisen taidemaailman käsitys taiteilijasta pohjautuu ihanteeseen poikkeuksellisesta lahjakkuudesta tai neroudesta.³

Taiteilijan määrittäjinä toimivat lukuisat tahot: yleisö, ns. portinvartijat (taidehallinto, arvostelijat, taidelaitokset jne.) sekä kyseisen taiteenalan oma kenttä. Julkinen taiteen tukitoiminta ja suunnittelu vaikuttavat taiteilijan määrittelyyn, esimerkiksi taidekoulutusta suunniteltaessa täytyy olla käsitys siitä, millainen taiteilija on, mihin koulutuksella pyritään. Portinvartijaryhmät sekä määrittävät taiteilijan että vaikuttavat taiteilijan tai taideteoksen asemaan kentällään. Yksi portinvartijaryhmä ovat taideteoksen julkistamisesta päättävät tahot. Esimerkiksi kirjallisuuden alalla näitä portinvartijoita ovat kustantamot. Näyttämötaiteessa julkistamisen (näytelmän) mahdollistavana portinvartijaryhmänä toimii teatterin taiteellinen johto ja - muista taiteenaloista poiketen - kiinnityksistä ja jossain määrin ohjelmistosta päättävä parlamentaarisesti valittu teatterilautakunta. Näin ollen näyttämötaiteen kentällä portinvartijoina toimivat myös poliittiset ryhmät.

Tieteenaloista estetiikka ja sosiologia ovat etsineet vastausta kysymyksiin "mitä taide on?" tai "kuka on taiteilija?". Taiteilijan määrittelyyn ja identifioimiseen antavat mahdollisuuksia mm. taiteenfilosofian institutionaalinen taideteoria (Danto) ja Howard. S. Beckerin teoria taidemaailmoista (mm.teoksessa *Art Worlds* 1982). Myös Bourdieun teoria taiteen kentästä ja sen sisäisestä taistelusta on osoittautunut käyt-

¹Tätä ongelmaa ovat perusteellisemmin käsitelleet mm. Heikkinen 1989 ja Karttunen 1988, sekä Karttunen & Mitchell 1991.

²Sepänmaa 1981, s. 166.

³Zollberg 1990, s. 53,107.

tökelpoiseksi esimerkiksi suomalaisia taiteilijoita tutkittaessa. Institutionaalinen taideteoria määrittelee taideteoksen ja taiteilijan taideinstituutioiden kautta. Beckerin edustaman näkemyksen mukaan taiteilija voidaan erottaa muista ammattiryhmistä mm. ammattijärjestöjen jäsenyyden, koulutuksen ja markkinamekanismien avulla⁴.

Taiteen kenttä muuttuu jatkuvasti, mikä vaikuttaa myös taiteen ja taiteilijan määrittelyyn. Uusia ammatteja hyväksytään taiteen kentälle tai eri ammattikuntien välinen rajanveto muuttuu. Näyttämötaiteessa esimerkki tuoreesta taiteellisesta ammatista ovat valo- ja äänisuunnittelijat. Toisaalta performance-taide on rikkonut mm. kuvataiteen ja teatterin välisiä raja-aitoja⁵.

Taiteilijan määrittelytapa vaikuttaa ratkaisevasti taiteilijatutkimuksen tuloksiin.⁶ Tutkimusjoukon koko ja koostumus saattaa vaihdella paljonkin riippuen siitä, millaista määrittelytapaa käytetään. Esimerkiksi näyttämötaiteilijatutkimuksen tutkimusjoukko on aivan toinen jos kriteerinä käytetään väestölaskennan luokitusta kuin jos kriteerinä on oman kentän määritelmä taiteilijasta.

Miksi tutkia taiteilijaa?

Taiteilijatutkimusten käytännöllisenä lähtökohtana on selvittää miten taiteilijaksi tullaan, miten taiteilijat työskentelevät, kuinka yhteiskunnan tukijärjestelmä toimii, miten taiteilija tulee toimeen (survive). Näitä kysymyksiä tulkitaan koulukunnasta riippuen eri tavoin.⁷ Viimeksi mainittu lähtökohta (miten taiteilija tulee toimeen?) kiinnostaa useitakin tahoja, esimerkiksi taidehallintoa, taiteilijajärjestöjä sekä osittain julkisuutta, joka haluaa joko vahvistaa tai kumota myyttiä nälkäräjällä elävästä taiteilijasta.

Toisena lähtökohtana on selvittää niitä teoreettisia ongelmia, joita taiteen ja taiteilijan määrittämiseen ja arvottamiseen liittyy: Miten kentälle hyväksymisen mekanismi toimii tietyssä historiallisessa tilanteessa? Kiinnostavaa on myös pohtia taiteen kenttiin liittyvää vallankäyttöä ja hierarkiaa sekä analysoida (myyttistä) käsitystä taiteili-

⁴ Becker 1982, s. 35.

⁵ Copeland 1989.

⁶ Heikkinen 1989, s.8.

⁷ Zollberg 1990, s. 111.

jasta ja taiteen tehtävää yhteiskunnassa. Viime kädessä taiteilijaa tutkitaan, jotta ymmärrettäisiin mikä ja kuka on taiteilija.

Miten tutkia taiteilijaa?

Taiteilijan tutkimiseen on olemassa useita menetelmiä, jotka ovat riippuvaisia tutkimuksen lähtökohdasta, tieteenalasta, koulukunnista ja tutkijasta. Humanistinen tutkimus on perinteisesti ollut taideteoksen tutkimusta. Taiteilijan asemaa tai merkitystä on tällöin käsitelty taideteoksen kautta. Sosiologinen tutkimus tarkastelee taidetta ja taiteilijaa yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologiassa on reseptitutkimus ollut yleisimpiä taidetta käsitteleviä tutkimussuuntauksia. Psykoanalyttinen taiteilijatutkimus taas pitää lähtökohtanaan taiteilijan intuitiota ja alitajuntaa.⁸ Taideinstitutioita on tutkittu viime vuosina myös taloustieteen puolella (esim. Baumol 1966, sekä Suomessa Liisa Uusitalon johtama projekti kauppakorkeakoulussa).

Taiteilijaa voidaan lähestyä tutkimuskohteena käyttämällä erilaisia menetelmiä, esimerkiksi haastattelumetodia. Samoin tilastollisia muuttujia voidaan hyödyntää tutkimuksessa. Taiteilija-ammattia voidaan periaatteessa tutkia aivan samoin kuin jotakin muutakin ammattikuntaa tai yhteiskunnallista ryhmää. Erona on kuitenkin ongelmallinen ja arvosidonnainen taiteen määrittely ja toisaalta myyttinen käsitys taiteilijasta. Taiteilijaelämäkerrat ovat yksi tapa hahmottaa taiteilijana olemisen eri puolia.

Kun tutkitaan taiteilijaa, ei tutkita hänen tekemäänsä tai esittämäänsä taidetta. Kyseinen taiteenala niveltyy tutkimukseen silloin, kun pohditaan taidemaailman olemusta tai taiteilijan ammattikuvaa.

NÄYTTÄMÖTAITEILIJATUTKIMUS

Tekeillä olevan näyttämötaiteilijatutkimuksen lähtökohta on kahtaalla: 1) näyttämötaiteilijan identifioimisessa ja sen selvittämisessä kuinka henkilö hyväksytään ko. taiteen kentälle. 2) taiteilijan sosio-ekonomisen aseman selvittämisessä. Metodisina lähtökohtina tutkimuksessa käytetään Bourdieun teoriaa taiteen kentistä ja Beckerin

⁸Eri lähestymistavoista ks. mm. Zollberg 1990 s. 118-119.

taidemaailma-teoriaa. Perusaineistona on näyttämötaiteilijoista koottu tilastollinen aineisto. Tutkimusta varten on kerätty tietoja mm. näyttämötaiteilijoiden iästä, sukupuolesta, ammattikoulutuksesta, asuinpaikasta jne. Lisäksi tutkimusaineistona käytetään aiemmin tehtyjä teatteritaidetta käsitteleviä tutkimuksia silloin, kun ne sivuavat tutkimuskohdetta.

Näyttämötaiteilijoita tutkittaessa metodisia ja rakenteellisia ongelmia aiheuttaa mm. kyseisen taiteenalan moniulotteisuus. Tutkimuksen rajoittaminen pelkästään näyttelijöihin ja ohjaajiin ei anna kuvaa kaikista niistä tekijöistä, joita valmis teatteriesitys vaatii. Teatteritaide on luonteeltaan kollektiivista ja edellyttää useiden ammattiryhmien panosta.

Tässä tutkimuksessa tutkimuskohteena ovat kaikki teatterialalla taiteellista työtä tekevät henkilöt, joista käytetään vastaisuudessa nimitystä näyttämötaiteilijat. Tällä pyritään osoittamaan se, että tutkimuskohteena ovat muutkin kuin teatterissa työtään tekevät taiteilijat (esim. tv:n ja elokuvan parissa työskentelevät). Englanninkielinen nimitys "performing artist" olisi ehkä kuvaavampi, mutta Suomessa esittävistä taiteilijoista puhuminen on tässä yhteydessä harhaanjohtavaa. "Performing artist"-käsite sisältää mm. tanssijat ja muusikot, joten nimitys on liian laaja käytettäväksi vain näyttämötaiteilijatutkimuksessa. Teatterityöntekijä-nimitys taas viittaa kaikkiin teatterialalla työskenteleviin ammattiryhmiin, myös ei-taiteellisiin. Näyttämötaiteilijanimitys on lisäksi yhteneväinen aiemmin tehtyjen tutkimuksien kanssa.

Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on näyttämötaiteilijoiden taloudellisen ja sosiaalisen aseman ja taustan selvittäminen. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan näyttämötaiteilijoiden koulutustilannetta, teatterilaitoksen roolia ja paikkaa kulttuurin kentässä sekä taidehallinnon ja teatterin suhdetta. Jossain määrin tutkimuksessa käydään läpi myös näyttämötaiteilijoiden ammattikuvaa ja taiteellista identiteettiä (myytit ja todellisuus). Taiteilijajärjestöjen rooli kentän sisäisessä rakenteessa on myös eräs keskeinen tarkastelun kohde, samoin kuin erilaisten palkintojen ja tunnustusten merkitys urakehitykselle.

MUUT TAITEILJOITA KÄSITTELEVÄT TUTKIMUKSET

Vertailututkimuksena käytetään Kristina Hautalan vuonna 1977 tekemää tutkimusta näyttämötaiteen alalla toimivan taiteilijakunnan rakenteesta ja asemasta⁹. Hautalan tutkimuksessa tarkastellaan näyttämötaiteilijoiden tulotasoa, koulutusta, alueellista jakautumista sekä eri ammattiryhmien asemaa. Tutkimus on poikkileikkaus vuoden 1973 tilanteesta. Tuomo Saurin julkaisemattomassa tutkimuksessa vuodelta 1985 tarkastellaan näyttämötaiteilijoiden koulutus- ja työllisyystilannetta sekä ammattikunnan rakennetta. Marja Korhosen tutkimus "Teatterin johtaminen Suomessa" on taloustieteellinen (johtamis)tutkimus yhden ammattiryhmän toimintamalleista ja rooleista¹⁰. Suomalaisia taiteilijoita on tutkittu myös alueellisissa tutkimusprojekteissa.¹¹

Suomen ulkopuolella julkaistut taiteilijatutkimukset ovat lähinnä yleisesityksiä koko taiteilijakunnasta tai hyvin usein kuvataiteilijoihin keskittyneitä. Esimerkiksi ruotsalainen selvitys taiteilijan asemasta ("Konstnärens villkor"1990) käsittelee näyttämötaiteilijoita eräänä ammattiryhmänä, mutta on vertailututkimuksena ongelmallinen, sillä näyttämötaiteilijan määrittely poikkeaa meillä käytetystä. Ruotsalaisessa selvityksessä on käytetty väestölaskennan luokittelua¹². Puolassa on parhaillaan käynnissä tutkimusprojekti laitosteattereissa työskentelevistä näyttämötaiteilijoista "The survey on drama theatres in Warsaw"¹³. David Throsbyn ja Devon Millsin tutkimuksessa tarkastellaan australialaisen taiteilijan taloudellista asemaa¹⁴.

Teatteritutkimus on Suomessa ja muuallakin ollut pääasiassa reseptiotutkimusta, semioottista tai teatterihistoriallista tutkimusta. Teatteriantropologiasta on viime vuosina tullut suosittu tutkimussuunta, jota mm. yhdysvaltalainen Richard Schechner edustaa (mm. Performance Theory 1988). Turun yliopistossa on parhaillaan käynnissä laaja

⁹Näyttämö-, tanssi- ja säveltaiteen sekä taideteollisuuden alalla toimivan taiteilijakunnan rakenne ja taloudellinen asema. Valtion taidehallinnon julkaisuja No 12. Helsinki 1977.

¹⁰Marja Korhonen: Teatterin johtaminen Suomessa. Tasot, roolit ja vastavoimat. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja . Helsinki 1986.

¹¹Salmenoja 1984: Taiteilijoiden asema ja työmahdollisuudet Mikkelin läänissä; Keskinen-Penttinen 1986: Helsingiläiset taiteilijat; Hakanen 1990: Taiteilijana Pohjanmaalla.

¹²Konstnärens villkor 1990, s.104.

¹³Ilczuk 1990. Julkaisematon tutkimussuunnitelma .

¹⁴Throsby & Mills 1989. When are you going to get a real job?

tutkimusprojekti Turun kaupunginteatterista. Useat teatteria koskevat tutkimukset ovat edellä mainittujen lisäksi lähtökohdaltaan instituutiotutkimuksia, sillä teatteritaide on monista muista taiteenaloista poiketen kiinteästi sidottu teatterilaitokseen.

NÄYTTÄMÖTAITEILIJATUTKIMUKSEN TUTKIMUSJOUKON VALINTAKRITEERIT

Aiemmissa taiteilijatutkimuksissa on pohdittu paljon sitä, mitkä ovat ne kriteerit, joiden mukaan tutkimusjoukko voidaan määrittellä¹⁵. Merja Heikkinen toteaa tutkimuksessaan "Tilannekuva kirjailijoista" (1989), että kriteereistä päättäessään tutkija joutuu usein käyttämään muiden instituutioiden määrittelyjä. Heikkinen esittelee useita tutkimusjoukon valintatapoja (itsemäärittely, väestölaskenta jne.) sekä niihin liittyviä ongelmia.¹⁶

Kristina Hautala toteaa aiemmin mainitussa tutkimuksessaan, ettei tutkimusjoukon rajauksen suhteen ole ongelmia "koska näyttämötaiteen alueella ammattilaisuuden kriteerit ovat varsin selkeät, ja-- järjestäytymisaste-- on korkea"¹⁷. Hautalan tutkimuksessa tutkimusjoukko koostuu ammatillisten liittojen jäsenistä. Näyttämötaiteessa itsemäärittely "olen taiteilija" on vaikeampaa kuin esimerkiksi kuvataiteessa ja kirjallisuudessa, sillä näyttämötaide on nimenomaan yleisön taidetta. "Pöytälaatikkoon ei voi näytellä", on Jouko Turkka todennut.

Nyt meneillään olevassa näyttämötaiteilijatutkimuksessa on päädytty ns. institutionaaliseen määrittelyyn, jolloin taiteilijan määrittelijöinä toimivat lähinnä taiteilijajärjestöt ja valtion taidehallinto.

Tutkimuksen aluksi tehtiin päätös kaikkien näyttämötaiteellisten ammattien mukaanottamisesta. Siten tutkimusjoukko tulee koostumaan suomalaisista näyttelijöistä, ohjaajista, dramaturgeista, lavastajista, pukusuunnittelijoista sekä valo- ja äänisuunnittelijoista. Viimeksi mainittujen osalta on ongelmallista se, että virallisesti tällaista ammattikuntaa ei vielä ollut olemassa vuonna 1989, joka on tutkimusajankoh-

¹⁵Heikkinen 1989, Karttunen 1988, Throsby & Mills 1989.

¹⁶Heikkinen 1989; s. 14-15.

¹⁷Hautala 1977, s.9.

ta. Ensimmäiset valo- ja äänisuunnittelijat valmistuivat teatterikorkeakoulusta vuonna 1990. Kuitenkin jo aiemmin on ollut joukko henkilöitä, jotka ovat käytännössä harjoittaneet tätä ammattia. Tästä syystä ja toisaalta siksi, että katsottiin kiinnostavaksi tarkastella uuden taiteellisen ammattikunnan syntyä, myös tämä ammattiryhmä päätettiin ottaa mukaan. Teatterinjohtajat ovat myös mukana tutkimuksessa, mutta vain silloin kun kysymyksessä on taiteellinen johtaja ja taiteellista työtä tehnyt tai tekevä.

Tämän ensimmäisen rajauksen jälkeen tutkimusjoukko valikoitui seuraavilla perusteilla:

1. henkilö on saanut näyttämötaiteellisen ammattikoulutuksen
2. henkilö on jonkin näyttämötaiteellisen ammattiliiton jäsen
3. henkilö on saanut taiteilija-apurahan tai taiteilijaeläkkeen
4. henkilö mainitaan vuoden 1983 tai vuoden 1991 teatterimatrikkelissa

Asetelma 1. Tutkimusjoukon valintakriteerit

	prosenttia tutkimusjoukosta
Koulutus	52
Liitto	93
Apuraha/eläke	39
Matrikkeli	76

Kouluskriteerissä eivät ole mukana valaistus- ja tehostemestarit, joten lukumäärä on tämän kriteerin osalta pienempi kuin varsinainen tutkimusjoukko. Apuraha- ja eläkekriteerissä ovat mukana myös sellaiset valaistus- ja tehostemestarit, jotka ovat hakeneet apurahaa.

Näillä kriteereillä tutkimusjoukon suuruudeksi tuli 1849.¹⁸ Suuri osa tutkimusjoukosta täyttää useita näistä kriteereistä. Kaikki kriteerit täyttyvät noin 20 %:lla tutkimusjoukosta. Vain yksi em. kriteereistä täyttyy myös 20 %:lla ja useimmiten tämä kriteeri on liiton jäsenyys (83 %).

¹⁸Tutkimuksen tässä vaiheessa ei ole tietoa, kuinka suuresta osasta tutkimusjoukkoa on saatavissa taustatietoja, eikä joukkoa ole verrattu väestölaskennan ja verohallituksen tietoihin, joten tutkimusjoukon koko tulee todennäköisesti muuttumaan. Samoin puuttuvat koulutus- ja ammattitiedot tulevat täydentymään myöhemmässä vaiheessa.

Vertailun vuoksi kannattaa todeta, että väestölaskennan luokituksen mukaan vuonna 1985 teatteri- ja elokuvaohjaajina- johtajina, sekä teatterin ja oopperan esittävinä taiteilijoina työskenteli 1447 henkilöä¹⁹. Väestölaskennan luokittelu on kuitenkin varsin ongelmallinen, sillä esimerkiksi teatteriohjaajien ja -johtajien kanssa samaan ryhmään on luokiteltu gallerianpitäjät ja teatterin ja oopperan esiintyviin taiteilijoihin oopperalaulajat, balettianssijat jne. Dramaturgit kuuluvat väestölaskennan luokituksen mukaan kirjailijoihin ja kriitikoihin, lavastajat kuvaamataiteilijoihin jne. Tässä tutkimuksessa ko. luokittelua ei voida käyttää ja taiteilijamäärien vertailu on hankalaa.

Ammattikoulutus

Suomessa teatterialan ammattikoulutusta saavat teatterin useimmat eri ammattiryhmät yhdessä, jolloin on mahdollista luoda jonkinlainen käsitys ammatin kollektiivisesta luonteesta jo kouluaikana. Teatterialan ammattikoulutuksen erilaisuus muihin maihin verrattuna ilmenee esimerkiksi siinä, että korkeakoulutasoista opetusta on mahdollisuus saada myös ohjaajan ammattiin, kun muualla Euroopassa on harvinaisempaa, että ohjaajan ammattiin annetaan peruskoulutusta.

Koulutuksella on keskeinen osuus näyttämötaiteilijan määrittämisessä. Ammattikoulutusta pidetään kentällä arvossa ja koulutukseen valitut ovat läpäisseet ensimmäisen esteen taiteilija-ammatin tiellä. "Teatterikorkeakoulun pääsykokeissa ratkaistaan, ketkä Suomessa tekevät ammattiteatteria neljän vuoden päästä ja siitä eteenpäin.---Mitä pienempiä hyväksymisluvut ovat---sitä enemmän hyväksytyksi tulemista arvostetaan myöhemmin", kirjoitti Meri Aaltonen Ylioppilaslehdessä temalla "Suomessa taiteilijat valitaan pääsykokeilla" (YOL 13/1990). Tämä arvio ei täysin pidä paikkaansa, sillä kuten myöhemmin käy ilmi, suuri osa näyttelijöistä on edelleen vailta ammattikoulutusta. Tosin ammattikoulutuksen ja varsinkin korkeakoulututkinnon arvostus on jatkuvasti kasvamassa. Näyttämötaiteen kentällä on vuosia pidetty ongelmana alhaista koulutustasoa, sillä koulutusta pidetään kentällä eräänä tärkeänä ammattilaisuuden kriteerinä. Teatterin kentällä korostuu selvästi tarve tehdä ero harrastajien ja ammattilaisten välillä.

¹⁹Liikkanen 1985.

Ammattikoulutusta tarkasteltaessa tulokset riippuvat siitä, miten ammattikoulutus määritellään. Hautalan tutkimuksen mukaan vuonna 1973 suomalaisista näyttelijöistä 50 % oli vailla ammattikoulutusta²⁰. Hautala on luokitellut ammattikoulutukseksi Suomessa saadun teatterikoulutuksen ja yliopistollisen loppututkinnon. Vuonna 1985 tilanne oli sama kuin yli kymmenen vuotta aiemmin. Tuomo Saurin selvityksestä käy ilmi, että kiinteiden ammattiteattereiden näyttelijöistä 49,9 % oli tuolloin kouluttamattomia²¹.

Nyt tekeillä olevassa tutkimuksessa on ammattikoulutukseksi katsottu myös ulkomailla saatu koulutus silloin, kun kysymyksessä on selvästi teatterialan oppilaitos ja opiskeluaika on yksittäisiä kursseja pitempi. Ei liene perustetta olla hyväksymättä ulkomailla saatua ammattikoulutusta päteväksi Suomessakin. Muuta yliopistollista koulutusta kuin Tampereen yliopiston näyttelijäntäytön laitoksella tai Draamastudion ohjaajalinjalla saatua, ei ole tulkittu ammattikoulutukseksi.

Näyttämötaiteen ammattikoulutukseksi on luokiteltu koulutus seuraavissa oppilaitoksissa:

Suomen Näyttämöopisto	1920 - 1941
Suomen Teatterikoulu	1943 - 1979
Suomen Teatterikoulun korkeakouluosasto	1962 - 1971
Svenska Teaterskolan	1966 - 1979
Svenska Teaterns elevskola	1908 - 1966
Teatterikorkeakoulu	1979-
Tampereen yliopiston näyttelijäntäytön laitos	1967 -
Tampereen yliopiston draamastudio	1960 - 1978
Taideteollinen oppilaitos	1962 - 1973
Taideteollinen korkeakoulu	1973 -
Lahden ja Kuopion koti- ja taideteollisuuskoulut	(pukusuunnittelijat)
opinnot ulkomaisissa teatterioppilaitoksissa	

Valo- ja äänisuunnittelijoiden koulutus aloitettiin vuonna 1986 ja pukusuunnittelijoiden korkeakoulutasoinen koulutus 1980-luvun lopulla.

²⁰Hautala 1977, s 15.

²¹Sauri 1985. Tässä eivät ole mukana freelance-näyttelijät.

Koulutustiedot on kerätty sekä teatterimatrikelista että apurahahakemuksista. Koulutustietoja on käytettävissä 78 %:lla tutkimusjoukosta. Tässä luvussa eivät ole mukana valo- ja äänisuunnittelijat (valaistus- ja tehostemestarit), koska alan koulutuksen saaneet ovat olleet tutkimusajankohtana opiskelijoita. Niistä henkilöistä, joiden osalta koulutustiedot ovat käytettävissä, näyttämötaiteellinen ammattikoulutus on noin 66 %:lla.

Asetelma 2. Tutkimusjoukon ammattikoulutus (N = 1755²²)

on ammattikoulutus	ei ole	ei tietoa
52 %	26 %	22 %

Näyttämötaiteelliseen ammattiin on edelleen mahdollista päästä ilman ammattikoulutusta ja suurin osa vanhemman polven näyttämötaiteilijoista onkin hankkinut ammatin pätevyytensä käytännön työssä. Teatteriammattiin aikoville mahdollisia tuloreittejä ovat mm. harjoittelijasopimus, iltanäyttelijän vakanssi, harrastajanäyttämöt ja alan kurssit esimerkiksi kansanopistoissa.

Myös näyttämötaiteilijoiden käymistä kursseista on kerätty aineistoa. Yleisimmät ammatilliset kurssit ovat teatterikorkeakoulun järjestämät täydennyskoulutuskurssit, näyttelijäharjoittelijoiden kurssit sekä Näyttelijäliiton ja Työväen Näyttämöiden Liiton järjestämät kurssit.

²²Valaistus- ja tehostemestarit/valo- ja äänisuunnittelijat puuttuvat tästä laskelmasta.

Liiton jäsenyys

Tutkimuksessa tarkastellaan seuraavien ammattiliittojen jäsenkuntaa:

Suomen Näyttelijäliitto

Finlands Svenska Skådespelareförbund

Suomen Teatteriohjaajien Liitto

Suomen Lavastustaiteilijain Liitto

Suomen Teatteriopettajien Liitto

Suomen Teatterinjohtajaliitto

Suomen Teatteritekniinen Liitto²³

Helsingin Freelance-näyttelijäyhdistys²⁴

Näyttelijäliitosta ja Lavastustaiteilijain liitosta on otettu mukaan myös koejäsenet ja määräaikaiset koejäsenet. Tarkoituksena on ollut saada mukaan tutkimusjoukkoon mahdollisimman kattava joukko näyttämötaiteellista työtä vuonna 1989 tehneitä.

Liittojen jäsenluetteloista on tutkimusjoukkoa koottaessa poistettu opiskelijat ja ulkomailla pysyvästi oleskelevat. Teatterinjohtajaliitosta on otettu mukaan vain sellaiset jäsenet, jotka ovat tehneet tai tekevät taiteellista työtä, näin ollen hallinnolliset johtajat ja talouspäälliköt ovat jääneet tutkimusjoukon ulkopuolelle. Samoin Teatteriopettajien liitosta on otettu mukaan vain muutakin taiteellista työtä tekevät ja/tai ammattikoulutuksen saaneet. Esimerkiksi lausunnan, laulun ja liikunnan opettajat on jätetty tutkimusjoukon ulkopuolelle.

Teatteritekniisten liitosta tutkimusjoukkoon kuuluvat valaistus- ja tehostemestarit. Nämä kaikki eivät luonnollisestikaan toimi valo- tai äänisuunnittelijoina. Valosuunnittelijan ammattia harjoittavat selvitetään mm. teatterikorkeakoulun jatkokursseille osallistuneista. Valo- ja äänisuunnittelijoilla ei tällä hetkellä ole omaa ammattiliittoa vaan he kuuluvat tekniisten liittoon ja teatterikorkeakoulussa opiskelevat Lavastustaiteilijain liittoon oppilasjäseninä. Valo- ja äänisuunnittelijat ovat anoneet pääsyä Suomen Lavastustaiteilijain liiton jäseneksi.

²³Valaistus- ja tehostemestarit.

²⁴Ne jäsenet, jotka eivät kuulu Suomen Näyttelijäliittoon.

Suomen Lausujain liiton jäsenet ovat mukana tutkimuksessa siinä tapauksessa, että he täyttävät jonkin edellä mainitun kriteerin. Useissa tapauksissa suomalaiset lausujat toimivat myös muissa näyttämötaiteellisissa ammateissa ja liiton jäsenmäärä on pieni, joten sen vaikutus tutkimusjoukon koostumukseen ei muodostuisi merkittäväksi. Tutkimuksessa mukana olevien henkilöiden osalta on kuitenkin kerätty tiedot myös muista taiteellisista ammateista, joten lausujat voidaan tarvittaessa erottaa tutkimusjoukosta. Samoin nukketeatteritaiteilijat ovat mukana tutkimusjoukossa vain täyttäessään jonkin edellä mainitun kriteerin. Nukketeatterityöntekijöillä ei ole omaa liittoa.

Suomalaisen näyttämötaiteilijakunnan järjestäytymisaste on korkea. Noin 93 % tutkimusjoukosta kuuluu johonkin edellämainittuun ammattiliittoon ja näistä henkilöistä useampaan liittoon kuuluvia on noin 5 %.

Asetelma 3. Tutkimusjoukon jäsenyys ammattiliitoissa vuonna 1989 (N = 1849)

kuuluu johonkin ammattiliittoon	88 %
kuuluu useampaan ammattiliittoon	5 %
ei kuulu ammattiliittoon	7 %

Apuraha- ja taiteilijaeläkerekisteri

Tiedot apurahoista ja taiteilijaeläkkeistä on kerätty opetusministeriön ja taiteen keskustoimikunnan arkistoista. Tutkimusjoukkoa valittaessa on kriteeriksi hyväksytty vain valtion taiteilija-apuraha ja tiedot on kerätty tutkimusjoukon saamista taiteilija-apurahoista koko nykyisen taidehallintojärjestelmän ajalta. Pelkästään tämän kriteerin täyttäviä henkilöitä on tutkimusjoukossa hyvin vähän, sillä taiteilija-apurahan saaneet ovat useimmassa tapauksessa liiton jäseniä, ja usein myös ammatti-koulutettuja. Varsinaisesti apurahoituksen jakautumista tarkastellaan vain 1980-luvun ajalta, jolloin mukana ovat myös kohdeapurahat ja läänien taidetoimikuntien jakamat apurahat. Vuoden 1989 osalta käydään läpi myös säätiöiden ja kaupunkien näyttämötaiteilijoille jakamat apurahat.

Valo- ja äänisuunnittelijoiden osalta kriteeriä on sovellettu siten, että tutkimusjoukkoon on hyväksytty sekä apurahoja **hakeneet** että niin taiteilija- kuin kohdeapurahoja saaneetkin. Tätä voidaan perustella sillä, että valo- ja äänisuunnittelijat eivät ole vielä vakiinnuttaneet asemaansa taiteellisena ammattikuntana ja tutkimusjoukosta haluttiin kuitenkin saada mahdollisimman kattava.

Apurahakriteerin täyttää vajaat 40 %:ia tutkimusjoukosta.

Teatterimatrikkeli

Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliitto on julkaissut 1950-luvulta lähtien teatterialan hakuteoksia. "Suomen teatterit ja teatterintekijät"-matrikkeli on ilmestynyt vuosina 1974 ja 1983. Viimeisin teatterintekijähakemisto ilmestyy lähitulevaisuudessa ja sisältää tietoja suomalaisista teatterintekijöistä vuodelta 1991. Tutkimusjoukkoa koottaessa on käytetty sekä vuoden 1983 matrikkeliä että uuden, vielä julkaisemattoman matrikkelin käsikirjoitusta. Teatterimatrikkeli on tärkeä hakuteos ja lähdemateriaali koottaessa taustatietoja tutkimusjoukosta. Toisin kuin esimerkiksi kuvataidematrikkeliin, teatterimatrikkeliin pääsemiseksi ei ole muita vaatimuksia kuin teatterialalla toimiminen ja kyselykaavakkeeseen vastaaminen. Matrikkelikysely on lähetetty teattereille ja ammattiliittojen jäsenille. Henkilötietojen lisäksi matrikkelista käyvät ilmi mm. saadut palkinnot, kiinnitykset ja tehtävät teatterissa. Tähän hakuteokseen otetaan mukaan teattereiden taiteellinen henkilökunta sekä taloudellinen ja hallinnollinen johto. Tutkimukseen on kuitenkin valittu matrikkelista vain taiteellista työtä tekevät henkilöt sekä ammatissa jo toimivat, joten opiskelijat jäävät tutkimusjoukon ulkopuolelle.

Matrikkeli-kriteerin täyttää 76 % tutkimusjoukosta.

NÄYTTÄMÖTAITEILIJOIDEN AMMATTIJAKAUMA

Näyttämötaiteilijan ammatti on ollut ja on nykyisin muodostumassa yhä monitaiteellisemmaksi ammatiksi. Monet ilmoittavat ammatikseen jonkin näyttämötaiteellisen yhdistelmäammatin (kuten ohjaaja-näyttelijä, ohjaaja-lavastaja jne.). Usein näyttelijäkoulutuksen saaneet tekevät myös ohjauksia ja käsikirjoituksia vaikkeivät ilmoitakaan ammatikseen muuta kuin sen mihin heidät on koulutettu. Varsinkin nuoren polven näyttelijät työskentelevät monipuolisesti näyttämötaiteen parissa, käsikirjoituksia, musiikkia jne. tehdään itse.

Näyttämötaiteen kasvava moni-ilmeisyys vaikuttaa myös teatteritutkimukseen. Raisa Rauhamaa kirjoitti Teatterilehdessä (2/91) siitä, kuinka esittävien taiteiden kategoriat rikkoutuvat: "nykyään on vaikea sijoittaa aikamme kiinnostavimpia artisteja mihinkään tiettyyn kategoriaan"²⁵. Tässä mielessä karkea luokittelu eri ammattiryhmiin tekee osittain vääryyttä teatteritaiteen luonteelle. Tutkimuksen tavoitteiden kannalta on kuitenkin välttämätöntä luokitella tutkimusjoukko jollakin tavoin, mutta luokittelussa on pyritty ottamaan huomioon näyttämötaiteilijoiden moniprofessionaalisuus.

Tutkimusjoukosta 93 %:n ammatti on tiedossa. Ammatti käy ilmi joko ammattiliittojen tiedoista tai teatterimatrikkelista. Koko tutkimusjoukosta 6 % on henkilöitä, jotka harjoittavat jotain muuta kuin varsinaisesti näyttämötaiteellista ammattia tai heidän ammattinsa ei ole tiedossa. Ns. muun ammatin harjoittajat on tutkimuksen tässä vaiheessa otettu mukaan tutkimusjoukkoon, koska heillä on joko näyttämötaiteellinen ammattikoulutus tai he ovat jonkin ammattiliiton jäseniä.

Tutkimusjoukosta suurin osa on näyttelijöitä tai näyttelijä-ohjaajia, näyttelijä-järjestäjiä jne. yhteensä 67 %. Ohjaajia tai ohjaaja-dramaturgeja jne. on noin 12 %. Noin 5 % on lavastajia tai lavastaja-pukusuunnittelijoita. Pelkästään teatterinjohtajan ammatikseen ilmoittavia on niin vähän, että tämä ryhmä on liitetty ohjaajien yhdistelmäammattien ryhmään. Ammattia määriteltäessä on kriteerinä pidetty omaa ilmoitusta, ammattikoulutusta tai liiton jäsenyyttä. Koko tutkimusjoukosta 56 % on miehiä ja 44 % naisia.

²⁵Rauhamaa 1991.

Asetelma 4. Näyttämötaiteilijoiden ammattijakauma

(N= 1849)

näyttelijä	64 %
ohjaaja	10 %
dramaturgi	3 %
näyttelijä+muu tait./tekn.	3 %
ohjaaja, johtaja+muu tait.	2 %
lavastaja	4 %
pukusuunnittelija	1 %
lavastaja+pukusuunn.	1 %
valaistus+tehosteammatit	6 %
ei tietoa/muu ammatti	6 %

Taulukko 1. Näyttämötaiteilijoiden sukupuolijakauma ammattiryhmittäin

	mies %	nainen %		N
näyttelijä	55	45	100	1191
ohjaaja	63	37	100	168
dramaturgi	37	63	100	57
lavastaja	58	42	100	78
pukusuunnittelija	4	96	100	26
taiteelliset yhdistelmä- amatit	58	42	100	119
muu/ei tietoa	68	32	100	210 ²⁶
yhteensä				1849

²⁶Tässä luvussa ovat mukana valo- ja äänisuunnittelijat/valaistus- ja tehostemestarit, joista yli 90 % on miehiä.

ASETELMA- JA TAULUKKOLUETTELO

Asetelma 1. Tutkimusjoukon valintakriteerit

Asetelma 2. Tutkimusjoukon ammattikoulutus

Asetelma 3. Tutkimusjoukon jäsenyys ammattiliitoissa

Asetelma 4. Näyttämötaiteilijoiden ammattijakauma

Taulukko 1. Näyttämötaiteilijoiden sukupuolijakauma ammattiryhmittäin

LÄHDELUETTELO

- Becker, Howard S.* 1982. *The Art Worlds*. University of California Press. Berkeley.
- Copeland, Roger* 1989. Taide taidetta vastaan. *Teatteri-lehti* 10/1989.
- Hautala, Kristina* 1977. Näyttämö- tanssi- ja säveltaiteen sekä taideteollisuuden alalla toimivan taiteilijakunnan rakenne ja taloudellinen asema. Valtion taidehallinnon julkaisuja no 12. Helsinki.
- Hakanen, Liisa* 1990: Taiteilijana Pohjanmaalla. Selvitys taiteilijan asemasta Vaasan läänissä. Vaasa.
- Heikkinen, Merja* 1989. Tilannekuva kirjailijoista. Tutkimus kirjailijoiden asemasta Suomessa 1980-luvulla. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no 5. Helsinki.
- Ilczuk, Dorota* 1990. A performing artist and reality. The survey on drama theatres in Warsaw. Julkaisematon tutkimussuunnitelma.
- Karttunen, Sari & Mitchell, Ritva* 1991. How and why to define an artist?. Types of Definitions and their Implications for Empirical Research Results. Working papers no 1. Arts Council of Finland. Helsinki.
- Karttunen, Sari* 1988. Taide pitkä - leipä kapea. Tutkimus kuvataiteilijoiden asemasta Suomessa 1980-luvulla. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no 2. Helsinki.
- Keskinen, Vesa - Penttinen, Kirsti* 1986. Helsinkiläiset taiteilijat. Taiteilijakunnan rakenne sekä työ- ja elinolot. Helsingin kaupunki. Kulttuuriasiakeskus. Helsinki.
- Konstnärens villkor* 1990. Betänkande av konstnärsutredningen. Statens offentliga utredningar 1990:39. Stockholm.

- Korhonen Marja* 1986. Teatterin johtaminen Suomessa. Tasot, roolit ja vastavoimat. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisu D-79. Helsinki.
- Liikkanen Mirja* 1985. Kulttuurin ja joukkoviestinnän ammateissa toimivat vuosina 1970, 1980 ja 1985. Tilastokeskuksen kulttuuri ja viestintä-sarja 1988/1. Helsinki.
- Rauhamaa Raisa* 1991. Kuinka tutkimus pysyisi taiteen tasalla? Teatterilehti 2 /1991.
- Salmenoja, Riitta* 1984. Taiteilijoiden asema ja työmahdollisuudet Mikkelin läänissä. Mikkelin läänin taidetoimikunnan julkaisu no 1. Mikkeli.
- Sauri Tuomo* 1985. Tietoja maamme teattereiden näyttelijäkunnasta ja näyttelijäkunnan määrällisestä kehittämistarpeesta vuosina 1985 - 1995. Julkaisematon raportti. Opetusministeriö - Teatterikorkeakoulu.
- Sepänmaa Yrjö* 1981. Jälkisanat teoksessa Dickie, George: Estetiikka. Tutkimusalue, käsitteitä ja ongelmia. Hämeenlinna.
- Siikala Ritva* 1977. Erilliskoulutuksesta yhteiskoulutukseen. Teoksessa Monikasvoinen teatteri. toim. Pekka Kyrö. Helsinki.
- Throsby David & Mills Devon* 1989. When are you going to get real job? An economic study of Australian artists. A Research Report for the Australia Council. Sydney.
- Zollberg, Vera L.* 1990. Constructing the sociology of art. Cambridge.

Työpapereita – Working Papers
Taiteen keskustoimikunta, tutkimus- ja julkaisuyksikkö
Arts Council of Finland, Research and Publications Unit
(ISSN 0788-5318)

- Nr 1 Ritva MITCHELL & Sari KARTTUNEN: Why and How to Define an Artist?
Types of Definitions and their Implications for Empirical Research Results.
Arts Council of Finland. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4484-5.
- Nr 2 Matti LAHTINEN: Evaluating Music Policy.
Applying Ethnomusicological Frame of Reference to the Study of "A Political System
Directing the Production of Music".
Arts Council of Finland. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4485-3.
- Nr 3 Tuulikki KARJALAINEN: Kuhmo Chamber Music Festival.
The Structure of the Festival's Economy and the Economic Impact of Festival.
Arts Council of Finland. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4486-1.
- Nr 4 Auli IRJALA: Säveltäiteilijätutkimus. Tutkimusjoukon kokoaminen.
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4417-9.
- Nr 5 Auli IRJALA: Selvitys musiikki-instituuttien toiminnasta vuosina 1987-1989.
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4487-X.
- Nr 6 Auli IRJALA: The Socio-economic Position of Composers and Musicians in Finland.
Collection of Data. Arts Council of Finland. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4538-8.
- Nr 7 Ritva MITCHELL: On the Arts and Employment in Finland.
Arts Council of Finland. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4541-8.
- Nr 8 Presentation av forskningsprojekt och publikationer 20.3.1991.
Centralkommissionen för konst. Helsingfors 1991. ISBN 951-47-4542-6.
- Nr 9 Paula KARHUNEN: Kuka on näyttämötaiteilija? Näyttämötaiteilijätutkimuksen lähtökohtia.
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 1991. ISBN 951-47-4649-X.

Toimittajat – Editors:
Ritva Mitchell & Eija Ristimäki
Taiteen keskustoimikunta – Arts Council of Finland
Tutkimus- ja julkaisuyksikkö – Research and Publications Unit
Mariankatu 5
PL 293 – P.O. BOX 293
00171 Helsinki
Puh. – Tel. 90-134 171
Telefax 90-624 313